Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Sciences

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 6, Sayı: 42, Ekim 2019, s. 23-43

ISSN: 2149-0821 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/SOBIDER.39377>

Prof. Dr. Nesrin KARACA

Bursa Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

nkaraca01@gmail.com

LATİN AMERİKALI BİR ASKER; GENERAL FRANCISCO DE MİRANDA’NIN PERSPEKTİFİNDEN 18. YÜZYILDA İSTANBUL

Özet

Venezuelalı İspanyol General Francisco de Miranda’nın (1750-1816), Fransız devriminden üç yıl önce 1786’da Osmanlı İmparatorluğu topraklarına yaptığı seyahati sırasında tuttuğu günlüğünde yer alan anı, gözlem ve izlenimlerini, içeren, ilk defa Fuat Carım’ın¹ dilimize kazandırdığı eser (*Venezuelalı Miranda’nın Türkiye’ye Dair Hatıratı*); XVIII. yüzyılda İstanbul’a gelen ilk kez Latin Amerikalı bir askerin gerçekleştirdiği seyahat olması bakımından önemlidir.

1785 yılı sonlarına kadar Hollanda, Prusya, Avusturya ve İtalya’yı kapsayan uzun bir Avrupa yolculuğuna çıkan Miranda, 1786 yılında Yunanistan’dan sonra Ege Denizi ve

¹ Mehmed Fuat Carım (1892, Halep - 9 nisan 1972, İstanbul), Türk siyasetçi ve diplomat. 1913 yılında Mülkiye Mektebi’ni bitirmiştir. İzmir Bornova Nahiye Müdürlüğü, Karesi Sancağı Hukuk İşleri Müdürlüğü, Gönen ve Adapazarı Kaymakamlığında bulunmuş, Kuva-yi Milliye teşkilatında görev yapmıştır.

TBMM I. dönem izmit milletvekilliği (Moskova ve Kazan başşehbendirliğine atanması nedeniyle 24 temmuz 1922 tarihinde istifa etmiştir) yapmıştır. Kırmızı-Yeşil şeritli istiklal madalyası sahiplerindendir. I. Dünya Savaşı süresince Teşkilât-ı Mahsusa’da çalışmıştır. Cumhuriyet’ten sonra Kopenhag, Milano, Marsilya başkonsoloslugu, Cidde elçisi, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreterliği ve Rio de Janerio büyükelçisi olarak görev yapan Fuat Carım, devlet görevlerinde çalışmanın yanı sıra yazar kimliği ile de tanınmaktadır.

Ayrıca Hür Adam gazetesinde köşe yazıları da yazmıştır.

Çanakkale Boğazı'nı geçerek İstanbul'a gelir. 1786 yılının Nisan-Eylül ayları arasında burada kalan Miranda daha sonra Karadeniz'e üzerinden Rusya'ya seyahatine devam eder.

Dönemin en güçlü devletlerinden olan Osmanlı'nın işleyişini tanımak ve bunu Latin Amerika'da uygulayabilmek hayaliyle bu geziye çıkan General Miranda'nın Türkiye seyahatinin en büyük amacı Missisipi nehrinden Ümit Burnu'na kadar uzanan bu toprakları İspanyol hegemonyasından kurtararak tek ve özgür bir Amerika oluşturmak çabalarını ve ideallerini gerçekleştirmeğe yöneliktir.

General Miranda'nın günlük ve anıları; özellikle coğrafyası, yapısı, imarı ve gündelik hayat başta olmak üzere İstanbul hakkında yaptığı gözlem ve tespitleri ile oldukça tasvirli ve dikkat odaklı anlatımlar içerir.

XVIII. yüzyılda, ilk defa bir Latin Amerikalı bir komutanın Osmanlı devletini ve toplumunu merak edip incelemeler yapmak üzere gelip; anı, gözlem ve izlenimlerini yansıtmaya değerlendirecek, yüzyılın İstanbul'unun toplumsal ve kültürel yönleri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Venezuela, Miranda, seyahatname, Osmanlı İmparatorluğu, İstanbul.

SEYAHATNAME VE ŞEHİR

Tarih boyunca çeşitli sebeplerle seyyahlar tarafından kaleme alınan seyahatnameler, son zamanlarda kültür ve medeniyetin önemli göstergeleri ve taşıyıcıları durumunda olan 'şehir' tarihine katkı sağlayan çalışmalar için başvuru olan önemli kaynaklar arasında bulunmaktadır. Seyyahın ziyaret ettiği şehirdeki, coğrafik konum, sosyo-ekonomik, ve tarihî olaylardan, kabul görmüş bilgi ve anlayışlar gibi değişikliklerden bahseden, kimi zaman da seyyahın hayal gücünün malzemesi olan seyahatnameler; kendi yazıldıkları dönemde seyahate çıkma imkanı bulamayan, cesaret edemeyen, bununla beraber merak duygusu ve daha çok diplomatik ve stratejik sebeplerle karşı ülkeler, beldeler hakkında bilgilenmek isteyen yönetimlere hizmet eden kültürel birikimler ve verilerdir.

Seyahatnamelerin konusu aynı zamanda, modernite sürecinde hem şehrin geçmişinden haberdar olmak isteyen okuyucunun, hem de tarih biliminin çeşitli dallarında çalışan araştırmacıların ilgi alanına girmiştir. İlgili araştırmalarda siyasi, kültürel ve iktisadi yapıların ele alınması, bunlarla ilgili kimi önyargılı ya da oryantalist bakış açılarının farkındalığı ve bilinci içinde seyahatnamelere müracaat etmek son derece önemlidir.

Hatıratın bir alt türü olarak ortaya çıkan ve çeşitli formlarda kaleme alınan seyahatnamelerde, seyyahların pek çoğunun şahsiyet özellikleri, geliş sebepleri ve takip ettikleri güzergâhlar gibi unsurlar, gözlem ve izlenimlerinin mahiyetlerini etkilemiştir. Böylece seyyahların bir kısmı, gezip gördükleri yerleri ve duyup işittiklerini anlatmışlar ve bunların bir kısmını da yazıya geçirmişlerdir. Yazıya dökülen bölümünün adı olabilen seyahatname; gezi notları ve bu gezilerle ilgili hatıralar anlamına geldiğinden, ifade edildiği gibi yolculuk yapılan ülkeye ait gözlemler taşıdığı için çok önemli ve değerli olup, bazı seyahatnameler bu bağlamda tarihi belge özelliği taşırlar.

İnsanlığın ortaya çıktığı ilk bölgelerden biri olan Anadolu ve Ortadoğu toprakları

üzerinde yüzyıllar boyunca çeşitli medeniyetler kurulmuş, özellikle, bir köprü durumunda olan Anadolu, tarih boyunca seyyahların uğrağı olmuştur. Konuyu daraltıp 'İstanbul' odağında ele aldığımızda, İstanbul'a dair son derece zengin bir 'seyahatname' külliyyatı ile karşılaşırız. Bunlar arasında sadece seyahat etmek için yola çıkmış gezginler, elçiler, tüccarlar, askerler, zorunlu olarak şehre getirilmiş esirler ve bilim adamı profilleri İstanbul'a bazen deniz bazen de karayolu ile ulaşmışlardır. Kimisi Akdeniz, Karadeniz ya da Tuna Kıyısındaki her hangi bir limandan gemiye binmiş, kimisi ise şehre uzanan kara ticaret yolları üzerinde seyahatlerini gerçekleştirmişlerdir.

'İstanbul Şehir Tarihi' yazımında önemli malzeme ve veri sunan seyahatname türünün iteratüre önemli katkı sağlayan yazarlarından biri de, Venezuelalı General Francisco de Miranda'dır ve onun gezi ve günlük notları bu anlamda özel bir öneme sahiptir.

"FRANCISCO DE MIRANDA" (1750-1816)

Güney Amerika'nın Özgürlüğünde (Venezuela Örneğinde) Simon Bolivar'a Giden Yolu Döşeyen Adam ²

Latin Amerika bağımsızlığının öncülerinden Venezuelalı General Francisco de Miranda (Sebastián Francisco de Miranda y Rodríguez de Espinoza) (1750-1816), Simon Bolivar'ın "kurtarıcı"sına öncülük eden Venezuelalı bir vatansever, general ve gezgindir. Gösterişli ve romantik bir figür olarak tarihteki en ihtişamlı hayatlardan birini yaşamış, Fransız Devrimi'nde general olarak hizmet vermiş, Güney Amerika'nın İspanyol yönetiminden kurtuluşunu görece kadar yaşamasa da bu davaya büyük ölçüde katkı sağlamış, Burjuva devriminin en fırtınalı çağında hem Fransa'da hem de Venezuela'da savaşmış bir kahramandır. Bir insan hikayesi, asker ve devlet adamı olarak askerî kariyeri oldukça ilginçtir.

1750 yılında Caracas'ta dünyaya gelen, İspanyol, Fransız ve Rus ordularında görev alan

² <http://latinamericanhistory.about.com/od/latinamericaindependence/a/09fmiranda.htm>
<http://www.latinamerikainfo.com/haber-yazi-makale/Venezuela-gezi.html>

Miranda, “yüzbaşı” rütbesiyle Fas Sultanı tarafından kuşatılan Melilla Savunması'na katılmak üzere Cezayir seferinde İspanyol ordusunda görevlendirilir. Daha sonra Fransız ve Rus ordularında da görev alacak olan Miranda, 1780'de Küba'da ve daha sonra Florida'nın batı sahillerinde İngiliz egemenliğine karşı savaşı. 1781'de yarbay rütbesiyle Jamaica'ya gönderilir. 1782'de Bahama adalarını İngilizlerden almak için yapılan sefere katılır. Aynı yılın ekim ayında kaçakçılık suçlamasıyla aleyhine bir süreç başlar ve tutuklanmamak için gizlenmeye başlar. General Cagigal 1782 yılında görevinden alınmaya kadar Miranda'nın gizlenmesine yardım eder ve 1783 yılına kadar Küba'da gizlenen Miranda, 1784'te Amerika Birleşik Devletleri'ne gider.

Zorunlu nedenlerden dolayı Amerika Birleşik Devletlerine yaptığı bu seyahat aynı zamanda Miranda'nın burada yeni yayılmakta olan demokrasinin etkilerini araştırmasına ve aynı zamanda George Washington, Alexandre Hamilton, John Adams ve Tomas Paine gibi devrim lideriyle temasa geçerek onlardan İspanyol hegemonyasından kurtulmak için askerî yardım talep etmesine olanak sağlar. Bağımsızlık mücadelesi veren Boston Filadelfia, New York gibi şehirleri dolaşır. Genç Amerikan demokrasisi Miranda'yı oldukça etkilese bile bu ülke yöneticilerinin İspanya ile sorun yaşamaktan çekindiklerini fark eder ve Şubat 1785 yılında İngiltere'ye gider.

İngiltere'de durum ABD'den farklı değildir. İngiliz politikacılar Pensacola ve Bahamalarda çarpıştıkları eski yarbayı karşılamaya pek yanaşmazlar. Bu ilgisizlik onun Ağustos 1785'te Berlin'e yönelmesine neden olur. Ona bu seferde Londra'daki ABD Büyükelçiliği Katibi Albay Williams Smith eşlik eder.

Sadece Avrupa'da değil, Amerika'da da İspanyollarla çıkarları bulunduğundan, İngiltere'den sonra umutları Rus çarice II. Katarina'ya yönelir. 1785 yılı sonlarına kadar Hollanda, Prusya, Avusturya ve İtalya'yı kapsayan uzun bir Avrupa yolculuğuna çıkar. 1786 yılında Yunanistan ve Türkiye'den geçerek seyahatine devam eder ve Rusya'nın güneyinde bulunan Jerson'a ulaşır. Ocak 1787'de Kiev'e gelir. Burada onu Rus ordusuna albay olarak atayan ve Amerika'daki kolonilerinin bağımsızlığına kavuşmasını sağlamak için ona söz veren II. Catinaria tarafından kabul edilir. Daha sonra ise Moskova ve San Petersburg'u ziyaret eder.

25 Aralık 1787'de İsveç'e giden Miranda, 1788 yılında; Norveç, Danimarka, Almanya, Hollanda, Belçika, İsviçre ve İtalya'yı ziyaret eder. 1789 Mayıs ayında Paris'e gelerek 18 Haziran 1789'a kadar Fransa'da kalır ve Fransız Devrimi'nin patlak vermesinden birkaç hafta önce Londra'ya gider. 1789 ve 1792 yılları arasında İngiltere Başbakanı William Pitt ile Latin Amerika ülkelerinin bağımsızlığı için destek vermesini istemek amacıyla pazarlığa oturur ancak İngiltere bunu tümünden reddeder.

1792 Mart ayında Amerikan devrimine destek sağlamak üzere tekrar Fransa'ya giden ve 24 Ağustos tarihinde Fransız ordusuna katılan Miranda, 5 Eylül'de kuzey ordusuna Mareşal olduktan bir hafta sonra Morthomme'de Prusyalıları bozguna uğratar. Yetenekli ve bilgili olması sayesinde 3 Ekim tarihinde tuğgeneralliğe terfi eder. Şubat 1793'te kumandan Dumourier düşman saflarına geçipte ona ihanet edince Nerwin'de bozguna uğrar. Temmuz ayında, cumhuriyete karşı casuslukla suçlanarak tutuklanır ve 1795 Ocak ayına kadar hapis yatar.

1795 ve 1796 yılları arasında Paris'te kalan Miranda, burada kendisini temsilci olarak seçen bazı İspanyol kolonilerinin vatandaşlarıyla toplantılar yaparak onların örgütlenmesine

yardımcı olur ve Ocak 1797'den Kasım 1800'e kadar Londra'da kalarak İngiliz Hükûmeti'ni bağımsızlık hareketini desteklemeleri için ikna etmeye çalışır. İngilizler ilk kez Miranda'ya yardım sözü verirler. Kasım 1800'de tekrar Paris'e giden Miranda, olumlu sonuç alamadığı Fransız Hükûmetiyle temasa geçer. Mart 1801'de İngilizlerin adamı olmakla suçlanıp bir buçuk ay kadar hapis yatar ve özgürlüğüne kavuşunca İngiltere'ye geri döner. Burada 5 yıl kalarak İngilizlerin desteğiyle bağımsızlık seferine hazırlanan Miranda, bu amaçla Kasım 1805'te New York'a gider. Onun tarafından hazırlanan ilk savaş gemisi olan Leandro 2 Şubat 1806 yılında New York'tan yola çıkarak La Vela ve Coro şehirlerini bağımsızlığına kavuşturup 3 Ağustos'ta Venezuela'ya demir atar. Miranda'nın bu seferi Amerika'daki İspanyol güçlerine karşı yapılan ilk silahlı saldırı niteliğine sahiptir. Beklenen desteğin sağlanamaması Miranda'nın zorunlu olarak Venezuela kıyılarına çekilerek 1807 Ekim ayına kadar Karayiplerdeki İngiliz adalarında kalmasına neden olur ve buradan Londra'ya geri döner.

1808 yılında İspanya Fransız birlikleri tarafından işgal edilince, lider Miranda, bağımsızlık mücadelesini hızlandırır ve İspanyolların otoriteyi kaybettikleri Venezuela, Arjantin ve Şili'de ilk yerel hükûmet meclislerinin kurulmasını sağlar. 11 Aralık 1810 yılında La Guaira limanına demir atan Miranda, bir yıl sonra özgür Venezuela ordusunun başına kumandan olur ve böylece; 5 Temmuz 1811 yılında Caracas'ta Millî Meclisi toplayarak Venezuela'nın bağımsızlığını ilan eder.

Ancak, bütün bu zorlu yollardan geçerek amcına ulaşan Miranda'nın mutluluğu bir yıl sürer. 1812 Temmuz ayında Venezuela ordusu İspanyollara teslim olur ve Miranda tutuklanarak La Guira'da hapse konulur; bir yıl sonar, 1813'te Puerto Rico'ya gönderilir ve kaleye kapatıldıktan bir süre sonra da Cadiz'e gönderilir. 1814'te La Carraca hapishanesine kapatılan Miranda, Temmuz 1816 yılında burada hayatını kaybeder.

Bugün; Venezuela sokaklarında Simon Bolivar'la birlikte en çok rastlanan figür

Francisco Miranda'ya aittir.³

Miranda'nın Türkiye Yolculuğu ve Günlüğü

Osmanlı İmparatorluğu topraklarına yaptığı seyahati sırasında tuttuğu günlüğünde yer alan izlenimlerinin yer aldığı, Venezuelalı General Miranda'nın "*Osmanlı'ya Dair Bir İlk Seyahat ve Türkiye'ye Dair*" adlı günlük tarzında seyahatnamesi; yazar ve seyyah Jean Chardin'in anlattığı 'Kalp Para Ticareti' adlı ekiyle birlikte ilk defa Fuat Carım tarafından Türkçe'ye çevrilmiş ve 1965 yılında yayımlanmıştır.

Dört yıl boyunca İngiltere, Prusya, Türkiye ve Rusya'yı dolaşan Miranda (1750-1816) bu askerî görevi esnasında, daha genç bir subayken tutmaya başladığı seyahat günlüğünü yer yer insan hikayeleriyle edebi nitelik kazanan anlatımında, önce İzmir ve ağırlıklı olarak İstanbul olmak üzere ziyaret ettiği Osmanlı topraklarındaki sosyal ve kültürel hayatı aktarmış, ayrıca ülkenin ekonomisi hakkında, elde ettiği veriler ve yorumlarla, analizlerde bulunmuştur. Bu bağlamda onun, dönemin Osmanlı ordusu, silahları ve savunma gücüne ilişkin kaleme aldıkları ve bu konulara ilgisi düşündürücü olmakla birlikte önemli bir kaynak olarak da değerlendirilmelidir.

Bilgilere, göre General Francisco Miranda'nın gemisi 3 Haziran'la 12 Temmuz 1786 tarihleri arasında İzmir limanına demirlemiştir. 13 Temmuz'da Ege denizine açılan gemi 30 Temmuz'da İstanbul'a varmış olup, 23 Eylül 1786'ya kadar (8 hafta) konaklamış bu şehirde ciddi bir etüt yaparak, gözlem ve izlenimlerini yazıya dökmüştür.

İçinde bulunduğu 1789 Fransız İhtilali'nden 3 yıl önce İstanbul'a gelen Venezuelalı General Francisco Miranda'nın izlenimleri, gözlem ve tecrübelerini aktardığı bu günlük ve seyahatname notları, XVIII. yüzyılda Osmanlı topraklarına ilk kez Latin Amerikalı bir askerin gerçekleştirdiği seyahat olması bakımından da büyük bir önem arz etmektedir

İspanyol dili ve edebiyatı üzerine yoğun çalışmaları olan Mehmet Necati Kutlu'nun, Miranda'nın "*Colembeia*" adını taşıyan geniş arşivinden yaptığı ve bizim de yararlandığımız çalışma, Osmanlı-Latin Amerika ilişkileri tarihine ışık tutucu bir yönü olduğu kadar tarihimizin bir dönemini aydınlatıcı bir niteliğe sahiptir.⁴

Miranda'nın Türkiye seyahatinin en büyük amacı Missisipi nehrinden Ümit Burnu'na kadar uzanan bu toprakları İspanyol hegemonyasından kurtararak tek ve özgür bir Amerika oluşturmak çabalarını ve ideallerini gerçekleştirmektir. Bunun için dönemin en güçlü

³ Sebastian Francisco de Miranda y Rodriguez Espinoza, kısaca Francisco de Miranda, "İlk evrensel Venezuelalı" olarak bilinir. İspanyol Amerikan sömürgelerinin bağımsızlığı yolunda mücadele ettiği için Miranda'nın ismi bugün Venezuela'nın birçok yerinde yaşatılmaktadır.

1896 yılında Venezuelalı sanatçı Arturo Michelena tarafından hayatının farklı dönemleri resmedilmiş, yapılan Zafer Anıtı'nda Miranda'nın ismi kazanmış, 1889'da Venezuela'da Miranda isimli bir eyalet kurulmuştur.

Yine aynı isimli bir Venezuela limanı, Caracas'ta bir metro istasyonu ve bir büyük cadde mevcuttur.

Miranda adına daha sonra nişanlar hazırlanmış, hayatı "Francisco de Miranda" ve "Miranda'nın Geri Dönüşü" adlı sinema filmlerine konu olmuştur. Cadiz, Caracas, Havana, Londra, Philadelphia, Patras, Sao Paulo, St. Petersburg ve Fransa Valmy ve Ankara'da Miranda'nın heykelleri vardır.

⁴ Venezuelalı General Francisco de Miranda'nın Türkiye Günlüğü, (Hazırlayan ve Çeviren: Mehmet Necati Kutlu), Cümle Yayınları, Ankara-2015

devletlerinden olan Osmanlı'nın işleyişini tanımak ve bunu Latin Amerika'da uygulayabilmek hayaliyle bu geziye çıkarken, ideallerini sonuçlandırabilmek için deneyimine güvendiği Osmanlı'dan asker ve teçizat talebinde bulunmayı planlamaktadır. Nitekim Miranda'nın, askeriyeyle ilgili yaptığı gözlem faaliyetleri topçu ve donanma birlikleri üzerinde yoğunlaşır. Danışmanlık yaptığı Fransız uzmanlar sayesinde, donanma ve tersaneleri, neredeyse imparatorluğun başkentinin bütün stratejik tesislerini ziyaret etmiş ve gördüklerini ve tespitlerini yazıya geçirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nu ziyaret misyonuyla ilgili stratejik yorumunun merak uyandırıcı ve belirgin detayı, 1786 yılının 8 Eylül tarihine ait notlarında gün yüzüne çıkmıştır. Yazdıkları dönemin Osmanlı donanması hakkındaki oldukça önemli bilgiler içermektedir:

“Hali-hazırda donama 50 ila 75 topla donatılmış 20 adet gemiden oluşuyor. Bunların yanı sıra 12 fırkateyn, ve aralarında topçekerlerin, bombardaların vb'nin bulunduğu 30 adet küçük parka da mevcut. Ama yaptıkları büyük bir hata var; bu nedenle de altı yedi yıl sonra gemiler kullanılmaz hale geliyor. Donanmanın halihazırdaki durumu hakkında bizzat gemi inşa mühendisi Bay Le Roy tarafından hazırlanan rapor ektedir...” (Raporu Londra'da Bay Pitt'e verdim ve onu böylelikle yitirdim) (49).*

İstanbul'da ilerleyen zamanlarda, Karadeniz açıklarındaki

“... vebadan çekindiği için yalnız başıma bir sandala bindim ve Karadeniz'den gelip yakınlarda demir atmış olan altı Türk karavelasını görmeye gittim. Aynı bataryadaki toplar bile birbirini tutmuyor, her biri ayrı çapta. Teçizatları şöyle böyle, pupadaki süslemelerin bir kısmı İran tarzı ve hoş; bir kısmı ise Türk usulü, arada Arapça rakamlar ve saçmalıklar da var. En kötüsü ise iç disiplinleri ve mürettebatın yönetilmesi. Bu millet yönetim konusunda yetenekli olmasına karşın, burada kesinlikle bir disiplinsizlik söz konusu...” (145)*

İstanbul'un ilk izlenimlerini;

“Erkenden, artık yaklaştığımız İstanbul kıyılarına doğru yöneldik. Saat sekiz civarında bu devasa şehre varmıştık ve Yedi Kule Kalesi'ni görebiliyorduk. Kaptan, Hristiyan elçilerin uslu durmadıklarında ya da savaş ilan edildiğinde buraya konduklarını bana ayrıntılı olarak anlattı.” (47) ifadeleriyle veren Miranda'nın ticari ve askeri bilgi toplamak için gerçekleştirdiği gezintiler, şehrin önemli yerlerine ve konumlarına yaptığı ziyaretler, diplomatlarla yaptığı görüşmeler ve sosyal hayata ilişkin dikkat ve tespitleri oldukça ilginç gözlemlerdir. Askeri bilgiler olarak değerlendirilebilecek bu gözlemlerin, oldukça iyi planlanmış ve etkili bir şekilde uygulanmış olduğunu kabul etmek yanlış olmaz. Bu amaç doğrultusunda Osmanlı'nın yanı sıra; İspanya, Fransa, İtalya, Hollanda, Almanya, İsviçre, Avusturya, Yunanistan, Fransa, Rusya, İngiltere gibi bazı Avrupa ülkelerini de tanıma şansını yakalayan Miranda, 1786 yılının Nisan ve Eylül ayları arasında 5 aylık süreç diliminde Yunanistan, Ege Denizi ve Çanakkale Boğazı'nı

* Adı geçen Bay Pitt, dönemin Britanya Başbakanı Genç William Pitt'tir

* Karavel, 15. yüzyılda ortaya çıkan iki ya da üç Latin yelkenine sahip olan yelkenli bir gemi türüdür. Sonraki dönemlerde Latin ve kare yelkenlerin birleşimi ile hareket edenleri de üretilmiştir. Sığ sularda seyredilme yetenekleri ve görece üstün manevra yetenekleri ile Orta Çağ denizciliğinde en önemli gemi türlerinden biridir. Araştırma amaçları için uygun niteliklere sahip olan bu gemiler, küçük olduklarından az sayıda asker veya ticari mal taşıyabilmekteydiler. Orta Çağ sonlarında artan ihtiyaçlar ile bu gemiler yerine daha fazla yük taşıyabilen kalyon tipi gemiler kullanılmaya başlamıştır.

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Karavel>

geçerek İstanbul'a gelir ve bir süre kaldıktan sonra oradan Karadeniz üzerinden rotayı Rusya'ya çevirecektir.

General Miranda, İstanbul'a geldiğinde, dönemin padişahı I. Abdülhamit, veziri ise Koca Yusuf Paşa'dır.

Böylece, 30 Temmuz'da İstanbul'a gelen ve burada 8 hafta geçiren Francisco de Miranda 23 Eylül 1786 tarihinde "Boğaz'ı, hisarları, camileri, Ayasofya'yı, meşhur Ragıp Paşa Kütüphanesi'ni ve payitahtın bütün önemli yerlerini gördükten sonar..." Osmanlı topraklarını terk edecektir. (Kutlu 2015, 50)

Miranda'nın seyahat günlüğünde dönemin Osmanlı uygarlığına ve İstanbul'a dair çok ilginç belirlemeler, anlatımlar ve önemli izlekleri karşılaşırız.

OSMANLI İMPARATOLUĞU'NUN BAŞKENTİ İSTANBUL

Coğrafya ve Şehir

"Erkenden, artık yaklaştığımız İstanbul kıyılarına doğru yöneldik. Saat sekiz civarında bu devasa şehre varmıştık ve Yedi Kule Kalesi'ni görebiliyorduk. Kaptan, Hristiyan elçilerin uslu durmadıklarında ya da savaş ilan edildiğinde buraya konduklarını bana ayrıntılı olarak anlattı." (Kutlu 2015, 47) diyerek 30 Temmuz 1786'da limandan itibaren İstanbul günlerini anlatmaya başlayan General Miranda özellikle şehrin günlük hayatı ve coğrafyası başta olmak üzere İstanbul hakkında yaptığı gözlemlerine büyük bir önem verir. Miranda'nın İstanbul'da yaptığı ilk faaliyetler, ağırlıklı olarak ticari ve askeri bilgi toplamak için turistik yerlere ziyaretler, diplomatlarla yaptığı görüşmeler ve şehirdeki sosyal hayata ilişkin oldukça ilginç gözlemlerdir. Askerî yapı ve güç varlığına vakıf olma şeklinde değerlendirilebilecek bu gözlemlerin oldukça iyi planlanmış ve etkili bir şekilde uygulanmış olduğunu kabul etmek yanlış olmaz. Miranda'ya göre; "İstanbul'u ziyaret eden seyyahların ve yazarların yaptıkları en önemli yanlış Türklerle kurdukları iletişimlerinin noksan olmasıdır."

İstanbul hakkında yaptığı ilk gözlemlerinde şehrin konumuna ve nüfusuna değinen Miranda: "İstanbul'un çevre uzunluğunun 12 mili bulacağını tahmin ediyorum. Yedikule'den Edirnekapı'ya kadar uzanan, dış tarafında büyük bir hendek bulunan ve sağında solunda

ağaçlar bulunan üç kademeli surlar son derece muhteşem kalıntılar. Öte yandan bu kalıntılar, top icat edilmeden önce bu surların ne denli güvenli olduğunu da ortaya koymakta. Bu bölge tamamıyla Türk mezarlıklarına ayrılmış.” (111)

Miranda, bu güzel şehrin, farklı mekânlarını ve eşsiz manzarasını, Çamlıca tepesinden görünümünü anlatırken önceki metinlerde yazılanlara düzeltmelerde bulunur: *“Büyükdere'ye kadar boğaz boyunca uzanan alan önceki gezginlerin söylediği gibi üçgen bir plana sahip değildir. Pera, Galata ve tüm Marmara denizi dünyada en ilginç ve asil perspektife sahip olağanüstü bir güzellikte ve seyyahların mutlaka görmeleri gereken yerler.” (121)*

Miranda, şehirde iki ayrı görüntünün olduğundan söz eder. İstanbul'un denizden bakıldığındaki görüntüsü ile şehrin merkezinden yansıyan görüntüsü arasında büyük bir tezat olduğunu vurgulayarak;

“Denizden bakıldığı zaman İstanbul şehri, Kadıköy, Üsküdar, Boğaz, Galata, Pera ve camileriyle, minareleriyle, ağaçlarıyla her iki yakadan büyüleyici bir görüntüye sahiptir. Sonra boğazın muhteşem güzelliği ve büyüklüğü; boğazın iki yakasında Avrupa'dan Asya'ya sürekli geçen kayıkların ve teknelerin fazla olması, sultan sarayları ve deniz kenarındaki köşklerin görkemli görüntüsü gerçekten büyüleyiciydi. Ancak bu büyüleyici güzellik, şehir içine girince kirli ve dar sokaklarla, canlı ya da ölmüş kedi ve köpeklerle karşılaşınca boğazın bütün bu büyüü yokolup gidiyor. Sokaklarda bir sürü insan, evlerin birinci katları yere o kadar yakın ki, nerdeyse dokunma mesafesinde...” (s. 405) diyerek şehrin topografyasına yönelik gözlemlerini dile getirir. Dönem İstanbul'unun demografik yapısı üzerinde de duran Miranda;

“...Bu son yangınlar öncesinde İstanbul'un nüfusu en fazla 800.000 civarında olmalıydı. Ama şu an itibarıyla ancak 600.000'e ulaşabilir. Galata, Pera, Eyüp ve sur dışındaki bölgelerin nüfusu 200.000 kişi, Üsküdar'ınki 200.000, Haliç civarından kalelerin olduğu bölgeye kadar olan kısmınki ise 100.000 civarındadır. Bunların tamamı 1.100.000 civarında bir nüfusa ulaşır ama artırı rakamlar sunarak dünyayı inandırmaya çalışanların savundukları gibi daha yüksek rakamlara ulaşmaz.” (116-117) şeklinde bilgiler verir.

İstanbul yangınları, dikkatini çeken önemli olaylar arasındadır: Siyasi komplolardan dolayı Osmanlı başkentinde sık sık görülen yangınlar başedilemez bir hâl almıştır. Miranda'nın İstanbul'u ziyaret ettiği dönemde Büyük Vezir Koca Yusuf Paşa ciddi bir sorun olan yangınlarla uğraşmak zorunda kalarak, başedemez durumlara düşmüş, kendisinden önceki vezir Şahin Ali Paşa'nın da bu kasıtlı çıkarılan yangınlar yüzünden işine son verilmiştir. Miranda, 9 Ağustos 1786 yılında çıkan büyük yangında 150 kadar evin yangına teslim olduğunu, padişahın yangın yerine gelerek incelemelerde bulunduğunu şu ifadelerle aktarmaktadır:

“Bu sabah saat 10 sularında yangın ihbarı oldu. Yangın ancak saat 5'e doğru söndürüldü. O zamana dek şiddetle sürdü ve Venedik ile Fransız Sarayları'nın bulunduğu bölgeye doğru yayıldı. Görünüşe göre yüz ellinin üzerinde ev yanmış. Evlerini ve evlerinin içinde bulunan kıymetli neleri varsa bırakıp kaçarak canlarını kurtaran insanların hali gerçekten içler acısı. Padişah derhal olay yerine geldi. Her zaman gelip, yangının en şiddetli olduğu bölgede bir eve girermiş, muhafızları ve söndürme faaliyetlerine kayılan halk da o evi korumak için gayret gösterir ve yangın böylelikle daha kolay sönermiş. Yangın devam ettiği takdirde o evden çıkıp diğerine geçermiş. Bu kez büyük kayığa binerek, Boğazda bulunan

sarayından geldi. Geçtiği esnada limanda bulunan İspanyol gemisi tarafından top atışıyla selamlandı. Yangın söner sönmez de geri döndü” (45-46).

“Gezi sırasında yangın tarafından tahrip edilmiş bulunan şehrin bir kısmında inşa edilen binaların, özellikle de sarayların ve konakların taştan yapıldığını gördüm; dış duvarları da oldukça yüksek, bunlar sayesinde yangından korunmak ya da yangına karşı önlem almak kolaylaşıyor. Evlerin iç tarafları ise daima ahşap ve diğerleri gibi boyalı. Bahsetmeden geçemeyeceğim bir diğer husus, yanımızda yeniçerimiz bulunduğu halde sokakta kadınların bizden tiksindiklerini göstermek için bizlere tükürmeleri, çocukların ise taş atmalarıydı. Çocukların yabancılara hakaret etmelerinin temelinde mutlaka annelerinden bu konuda işittikleri sözler olsa gerek, çünkü Türk erkeklerinde böylesi bir eğitim görülüyor.” (75-76)

Seyahatinin öncesinde Osmanlı ülkesine dair okumalar yaptığını ifade eden ve “... Beyoğlu'na gelen çoğu seyyah bir kılavuz eşliğinde gezer ve bu kişinin kendilerine verdiği bilgilere inanarak ülkeden milleti ve hükûmeti derinlemesine tanıdıklarına inanarak ayrılırlardı.” diyen Miranda, bu bakışı sıg bulduğunu, okumuş olduğu seyahat ve anı türü yazıların birçoğunu önyargılı bulduğunu, Pococke, Hill, Lady Montagu gibi isimlerin yazdıklarının birbirini tutmadığını dile getirir. Onun en çok ilgisini çeken konu Humbaracı Ahmet Paşa ismini almış olan Bonneval kontu Baron de Tott'un mezarını ziyareti ve hayat hikayesine kafa yormuş olmasıdır. (108)

İstanbul, tarihi, coğrafi konumu, estetik varlığı ve iklimiyle Miranda için son derece çarpıcı bir şehirdir:

“İstanbul şehrinin; Üsküdar'ın, Kadıköy'ün Haliç'in, Galata'nın ve Beyoğlu'nun dört bir yana yayılmış önemli camileriyle, minareleriyle, ağaçlarıyla, denizden ne kadar güzel, ne denli mükemmel bir manzara arz ettiğini kelimelerle ifade etmeye imkan yoktur. Sonra limanın genişliği ve güzelliği... Sürekli olarak Avrupa'dan Asya'ya, bir yandan diğerine gidip gelen kayıklar; Sultan'ın sarayı ve bahçeleri, deniz kenarındaki köşkleri gerçekten muhteşem...” (70)

Dikkatinden kaçmayan diğer bir konu ise şehre kozmopolit bir çehre veren çeşitli insan gruplarının İstanbul'da bir arada yaşamaları ve farklı etkinlikler, sosyal ortamlar düzenleyerek birlikte eğlenmeleridir:

“Öğleden sonra arabayla Türklerden, Rumlardan, Franklardan oluşan gruplarla Göksu'ya gittik. Ağaçların altına oturmuş dört, beş enstrümandan oluşan gruplar arada bir şaraplarını yudumlayarak Türk Müziği icra ediyorlardı. Ayı ile güreşen birini gördüm.”

Pera civarında gözlemlediği benzer bir olayı da betimleyen Miranda, İstanbul'daki mezarlıklara yaptığı gezilerden, gözlemlediği sosyo-kültürel çeşitlilik ve zenginlikten uzun uzun söz etmektedir:

“Servi ağaçlarının gölgesinde mezar taşlarına oturmuş kadınlar, Ermeniler, Rumlar, Türkler vardı. Boğazın muhteşem manzarasında oturmuş Üsküdar'ı, Marmara denizini seyrederek zaman geçiriyorlardı.” diyerek; “... yaşamım boyunca bu denli çeşitli millete mensup ve farklı giysiler içinde insanı bir arada görmediğimi itiraf etmeliyim. Böyle bir şeyi dünyanın hiçbir yerinde görebileceğime de ihtimal vermiyorum. Bu saat, İstanbul'da ticaretle uğraşıp, ikamet ettikleri Pera ve diğer bölgelere geri giden insanların dönüş saati. Bu nedenle sokaklar insan dolu oluyor.” (118) gözlemlerini sürdürecektir.

Bir başka anlatımında diplomatik bir anısına vurgu yapar: O dönem yabancı konuklar ve büyükelçilik mensupları güvenli bir biçimde şehri dolaşmak istediklerinde onları ayak takımının tacizlerinden ve saldırılarından korumak için yanlarına bir yeniçeri verilmektedir. Miranda, İsveç Büyükelçiliği görevlisi bay Scarrin ve bay Paul ile 2 Ağustos 1786'da yaptıkları gezintide, şehrin semtlerini, pazarlarını, çeşmelerini ve sokaklarını anlatırken özellikle boş gezen genç nüfusun fazlalığına ve sokaklarda başıboş dolaşan köpeklerin bulunmasına dikkat çeker:

“Saat 9 sularında büyükelçilik mensubu Bay Scarrin, Bay Paul, Bay Adlerberg ve ben başımızda bir yeniçeri olduğu hâlde dolaşmaya çıktık. Galata'yı geçip şehrin diğer kıyısına varmak için Tophane'den vapura bindik. Karanlık, dar ve pis sokaklarda dolaşmayı zora sokan ise düzensiz yapılmış kaldırım taşlarıydı. Bu şehrin inişli çıkışlı yokuşları yürüyeni zorladığı gibi arabaların da rahatlıkla geçmesine olanak sağlamıyordu. Ayrıca sokaklarda yaşayan sähipsiz köpeklerin ve kedilerin çokluğu ve bunların sokakta dolaşanlara havlayıp onları takip etmeleri ise diğer bir sıkıcı durum. Yanyana sıralanmış bakkal ve manavlar oldukça temiz görünüyorlardı. Daha sonra tüm meslek gruplarından ticaret erbabı olan ayakkabıcı dükkânları, hırdavatçı ve marangozlar aynı semtte toplanmışlardı.” (46-47)

Miranda, son dönemlerine yaklaşmış olan bu büyük İmparatorluğun hâlâ büyük bir hayranlık ve merak konusu olduğunu, Batı dünyasının ilgi ve merakının özellikle İstanbul'da yoğunlaştığını izlenimleri arasına serpiştirmiştir.

Şehrin mesire yerlerini, Burgaz'ın su kemerlerini, ipek ticaretinde kullanılan deve kervanlarını, Belgrad Ormanlarını, İbrahim Paşa su kemeri gibi şehrin civarında ve sur dışında gezip gördüğü yerleri de anlatır:

“Sabah saat 5 sularında İsveç Sarayı'nda toplandık. Kahvaltıdan sonra Bay Adlerberg ve Bay Scarrin ile birlikte başımızda bir Yeniçeri olduğu hâlde yola koyulduk. Ekili olmayan bazı tarlaların ve ufak yerleşim merkezlerinin olduğu yerlerden geçerek Burgaz'ın ünlü su kemerinin bulunduğu alana geldik. En yüksek yeri 107 ayak olup Jüstinyen döneminden kalma bir eser olan su kemeri, Kanuni döneminde yeniden restore edilmişti. Ovaya indiğimizde 60 develik bir kervan gördük. Kervan yere çökmüş dinlenirken bile askeri bir düzen içindeydi. İpek ticaretinde büyük hizmetler veren deve kervanları ticaret yaşamında önemli rol oynamaktadır. İstanbul'dan 12 mil uzaklıktaki Burgaz Su Kemeri'nden Belgrad Ormanlarına doğru yolumuza devam ettik.”

“... Daha sonra Belgrad Ormanlarına geldik. Buradaki ağaçların yüksekliği sıklığı ve güzelliği gerçekten görülmeye değer. Öğle zamanı bile tek bir güneş ışığı sızmadan rahatça dolaşmak mümkün. “Büyük Baraj” adı verilen ve su biriktirmek için kullanılan büyük bir yapıyı ziyaret ettik. Büyük kapakları olan bu barajda su biriktirilerek yaz aylarında su kemerlerinin yetersiz kaldığı zaman kullanılıyormuş. Burada Sultan'ın güzel bir köşkü bulunuyor. Öğleden sonra ise Belgrad Ormanlarına gelenlerin gezdikleri daha küçük bir baraj gördük. Gerçekten çok güzel yerler.” (96-97)

Miranda daha sonar, İstanbul'da yaşayan Avrupalıların yaz mevsiminde o dönemde gezmek, buluşmak için birbirleriyle randevulaştıkları Büyükdere'ye gidişini de unutmamıştır:

“Saat 9 sularında Büyükdere'ye gittik. Yol kenarında Sultan Ahmet döneminde vezir olan İbrahim Paşa'nın isminin verildiği bir su kemeri daha gördük. İbrahim Paşa kendi finanse

ederek iki su kemerinin benzerini buraya yaptırmış...”

Gezip dolaştığı sokaklar, camii avluları, mezarlıklar, çeşmeler, bahçeler Miranda'nın son derece ilgisini çekmiştir:

“Etrafı genellikle ağaçlarla süslenmiş birkaç caminin avlusundan geçtik. Cami avlusuna bu ağaçlar yeşillik ve genişlik vermekte ve camiye girip çıkanların da bir nebze nefes almasına yardımcı olmaktadır. Başında bir görevlinin bulunduğu ve yoldan gelip geçenler içsin diye yapılmış muhteşem çeşmelerden su içtik. Hatta yazın bazı çeşmeler de buz bile veriyorlardı. Bu mimari tarzda yapılmış çeşitli yapılarla şehirde sıkça karşılaştık. Bana aktarılan bilgiye göre bu yapılar gençlere okuma yazma öğretilen okullardı..” (74) şeklinde önemli ayrıntıları yakalar ve yansıtır.

“Sokaklar son derece dar, karanlık ve pek temiz sayılmaz, yaya kaldırımlarının dar oluşu sokakta yürümeyi zorlaştırıyor. Kaldırım taşları da düzgün değil. Şehrin üzerlerine kurulu olduğu tepelerin çıkış ve inişleri yayaları fazlasıyla zorluyor. Bu yokuşlar arabaların işleyişi için de hiç uygun değil. Bu sokaklarda Hayatını idame ettiren çok sayıda kedi köpeğin de yayalar için önemli bir engel teşkil ettiği göz ardı edilmemelidir. Bu hayvanlar özellikle ecnebilere havlıyor ve onları kovalıyorlar (73-74).

Miranda'nın bir milyon nüfuslu bir büyük kent olan İstanbul üzerine politik, coğrafi, sosyal hayat, ekonomi, dini, askeri ve diplomatik yaşam, nüfus ve şehirleşme ile ilgili konularda, karışık vizyonlara sahip birçok gözlemi ve anlatımı vardır. Temsilinde odaklanan İstanbul mekanları, sosyal ve tarihi zenginliğin imgeleri mahiyetinde son derece ayrıntılı bilgileri de içerisinde barındırmaktadır. Bunlardan Boğaz ve civarı bütün varlığı ve donanımıyla canlı bir şekilde tasvir edilir... 16 Ağustos 1786'da İsveç Büyükelçiliği müsteşarı Gerardo de Heidenstam ile gezintiye çıkan Miranda, Boğaz'ın eşsiz güzelliği karşısında duygularını: *“Sabah saat altıda Heidenstam ve ben, bir zamanlar Argonotların demir attıkları ve eski adı 'Bathcalpos' olan bu körfezi geride bırakarak boğazın ve kıyılarının muazzam manzarasını görmek için denizden Konstantinopla'ya doğru yola çıktık. Bir mil ilerde sağ tarafta Fransız sefirinin oturduğu Tarabya semti bulunmakta, buradan biraz aşağıda Defterdar Burnu ve Beşiktaş'ta Sultan'a ait iki saray bulunmakta, Asya tarafında ise 'Üsküdar Sarayı' dedikleri tam Kız Kulesi'nin karşı hizasında, yıkılmış başka bir saray daha var. Boğazın iki yakasında Hisar adı verilen kaleler bulunuyor. Gecenin sessizliğini bölen top atışlarının haber verdiği idamlar burada yapılıyor. Karadeniz çıkışına doğru bay Tott tarafından inşa edilen 'Yeni Hisar' denilen kaleler bulunmakta. Boğaz, doğanın yarattığı eşsiz güzelliklerden biridir. Her iki yakada bulunan bahçeler, saraylar ise burayı daha da cazip kılıyor.” () şeklinde dile getirmiştir.*

Kabataş'tan İstanbul'a bakış tasvirini de şu şekilde yapar;

“... Büyükdere'nin hemen arkasındaki tepeye tırmandık ve Kabataş adı verilen noktadan tahayyül edilebilecek en zengin ve güzel manzarayı seyrettik: Başlıca camileriyle birlikte İstanbul, Saray, Üsküdar, Prens Adaları, Marmara Denizi, Aya Stefanos, Silivri, Rodosto, Olimp Dağı, Karadeniz vs ayaklar altındaydı, harikulade bir yer!.. Bu nokta da bana Dev Dağı'ndan daha yüksek gibi...” (141)

İstanbul Camiileri

Miranda zaman zaman İstanbul'un önemli camilerini hem dışından hem içeri girerek - karşılaştığı bazı engellemelere rağmen -ziyaret eder, Türklerin mahremiyet duygusu ve kutsallarına bağlılığı sebebiyle camiilerine yabancıları sokmama adetlerine rağmen sorular sorar Osmanlı başkentinde bulunan camiilerin yapıları ve sayıları hakkında bilgiler edinmiştir: *"Constantinopla'da bulunan camilerin sayısının 300 civarında olduğu söyleniyor. Bunların yedi ya da sekizinin ana giriş kapısı kemerlerle süslü olup, eski binalarda bulunan sütunlarla donatılmıştı."* (74)

Ayasofya'ya Ziyaret

"6 Ağustos günü 6 kuruş ödedikten sonra orada görevli olan imam ya da sorumlu kişi benim içeri girmeme izin verdi. Önce her tarafı beyaz mermerlerle kaplı ve hayatımda hiç görmediğim kadar muhteşem yeşil kolonlar üzerinde duran galeri bölümüne çıktık ve her tarafını gezdik." (...) *"Büyük mihrabın olduğu yerde, yeşil perdenin önünde içlerinde mum olan iki büyük şamdan var ve söylendiğine göre bu perde nişin içindeki Kur'an'ı örtüyormuş. Kilisenin iç kısmında sağ tarafta Sultan'ın ibadetini yapmak için kullandığı mermer kaplı camlarında yaldızlı parmaklıkları olan küçük bir salon bulunuyor. Bu salonun karşısında sol tarafta bir sütuna dayalı dikdörtgen bir kürsüden müftü Bayramlarda, Ramazan aylarında ve Paskalyalarda vaaz verip dua okuyor... İç aydınlatmanın 30.000 lambayla yapıldığı söyleniyor. Ben buna pek inanmıyorum. Ama elbette çok ihtişamlı ve muhteşem bir görüntü ortaya çıkıyor."* (80-)

"Kubbenin mozaiklerle kaplı olduğu bilinen bir durum ancak Türkler hepsini kaldırmışlar. Bugün sadece mihraba bakan taraftaki iki tonozu kapatan dört kanatlı iki melek gözlemlenebiliyor. Büyük kubbealtı galerideki duvarda birkaç Yunan hacı görülebiliyor. Ancak diğerleri alçıyla kapatılmış. Yerlere beyaz hasırlar ve halılar serilmiş. Türkler bu konuda çok hassas olduklarından gavur dedikleri bazı sembollerini görmekten rahatsız oluyorlar. Cami içinde bu tip sembollerin bulunmasının içerdeki kutsallığı bozacağına inanıyorlar. Bu cami tek şerefeli dört minareden ibarettir." (s. 415) şeklindeki betimlemelerle Ayasofyayı anlatır.

Sultanahmet Camii

6 Ağustos'ta, Ayasofya ziyaretinden sonra Sultanahmet'e doğru yönelen Miranda, Sultanahmet Camii'in ancak yalnız dış cephesini görebilecektir. Çünkü, bazı kişiler içeri girmesine izin vermezler: *"Koskoca bir meydanda bulunan Sultanahmet camii'ne gezmeye gittik. Ayasofya'nın bazı eksikleri bulunan bir kopyası olsa da muhteşem görüntüsüyle etkileyici bir cami. Girişteki bol ağaçlı avlu oldukça genişti. Bu avluda düzenli bir biçimde yerleştirilmiş abdest alma çeşmeleri de mevcuttur. Pek iyi seçemedim ama, pencerenin birinden çocuklar taş atmaya başladılar. Çünkü Müslümanlar bir Frenkin orada olmasından rahatsız olmuşlardı."* (84)

Ertesi günü yani 7 Ağustos günü Sultanahmet'i görmek için bir girişimde daha bulunmasına rağmen, içerisini görmeği başaramayacaktır:

"Sultanahmet Camii'ni görmek için tekrar gittim. Ancak giremedim. Altı minareli, üç şerefli ve oldukça düzgün bir yapı. Kendi türünün en ihtişamlı mimarisine sahip bu camii dışardan seyretmekte yetindim." (84)

Süleymaniye Camii

7 Ağustos günü gezisini sürdüren Miranda, sadece Ayasofya ve Roma'daki San Pedro ile kıyaslanabilecek bir değer olduğuna inandığı Süleymaniye Camii'nin güzelliği karşısında şaşkına döner. Miranda için Süleymaniye Constantinopla'nın en muhteşem mimari örneklerinden biridir ama ne yazık ki görevliler Miranda'nın içeriye girmesine izin vermezler: *"Süleymaniye Camii bana göre Constantinopla'nın en mükemmel yapılarından biri. Señor Paisonel bu binayı yaptıran Prens'in iyi bir mimari zevke sahip olduğunu ve yapılırken İtalya'da bulunan bazı mükemmel binaların planlarından yararalandığını ama müslümanların bu projeyi oldukça gavur işi bulduklarından dolayı beğenmediklerini söylüyor. Sonunda ortaya müslüman gavur karışımı bir plan çıkmış. İbadethane kısmı Ayasofya'yı andırıyor. Girişte bulunan sütunlar ise Roma'daki San Pedro'nun küçük bir benzeri. İçerisi muazzam büyük ve mükemmel bir bütünlük içerisinde. Dışardaki sütunlarda içerdekiler gibi bir bütünlük ve mükemmel bir işçilik örneği sergiliyorlar. Hayatım boyunca gördüğüm en mükemmel on iki oriental işlemeli sütunlar bu camiide. Bu sütunlar meşhur Bergama krallarının saraylarından buraya getirilmiş kalıntılar. Kaideler ise Türk yapımı. Bu muhteşem yapıyı içine girmeden camdan gördüğüm için gerçekten çok üzgünüm. Bekçiler girmeme izin vermediler ve para teklifimi de geri çevirdiler."* (87) diye hayıflanacaktır.

Fetih ve Eyüp Camileri

Miranda'nın günlüğüne göre bu camiileri 10 Ağustos günü gezmiş dolaşmış, dönüş yolunda ise Osmanlı Ordusu Topçu Okulunun perşembe günleri Kâğıthane'de yaptığı atış talimini izlemiştir:

"Kâğıthane'den aşağı doğru inerken sol tarafta kıyıya yakın bir noktada ismi Fetih Camii olan ufak bir cami gördüm. Bence buranın adının Fetih Camii olmasının nedeni Süleyman'ın (Fatih Sultan Mehmet - Yazar burada bir karışıklık yapıyor) girişi zincirlerle kapalı olan şehrin karşı tarafına geçmek için gemilerini hazırladığı yer olması ve şehri fethetmesi ile ilgili olmalı. Sağ tarafta Eyüp semtinde ise Eyüp Camii var. Sultanlar tahta çıkarken kuşandıkları peygambere ait kılıç burada bulunuyor." (92)

Padişah Katımlı Cuma Namazı

General Miranda, İstanbul'a geldiğinde, dönemin padişahı I. Abdülhamit, veziri ise Koca Yusuf Paşa'dır.

"Hiç aksatmadan her Cuma camiye giden Büyük Sultan'ı görebilmek için Üsküdar'a gittim. Şimdilerde İstanbul'da olmadığı için Ayasofya'ya gitmiyor. Kaldığı yere en yakın camiye gitmeyi tercih ediyor. Saat on gibi Tophane'den kayığa bindim. Boğaz'ı geçerek Beşiktaş'ta bulunan Sultan'a ait sarayın dışını görmek için uzunca yol aldım. Sonra Üsküdar'a geçip Sultan'ın geçişini rahatlıkla görebileceğim bir yer aramaya başladım. Aynı sokakta bulunan bir kahvehane ise bana bu imkânı sağladı."

11.30 sularında Sultan Hazretleri sarayın anahtarlarını taşıyan zenci Anahtar Ağası geçtiler. Türklerin caddenin her iki yanına dizilmiş büyük bir itaatle saygılarını göstermek için bu zencilerin eteklerini öpmesini ve onların buna karşılık ellerini göğüslerine koyup geri çekerek bir reveransla halkı selamlamasını görmek gerçekten inanılmaz ilginç bir tabloydu. Muhafızların arasında başalarında bone ve beyaz tüylerden oluşan miğfer sorguçları bulunan

muhafız alayı şeflerinin geçmekte oldukları dikkatimi çekti. Yazlık sarayındaki Topçu birliklerini selamladıktan sonra oradan ayrıldı. Sultan görkemli bir biçimde donatılan bir atın üstünde, arkasında ise atının üstünde Sultan'ın kılıcını omzunda taşıyan Silahtar Ağa bulunuyordu. Biraz öteden beş ya da altı yaşlarında olduğunu tahmin ettiğim Sultan'ın oğlu yeniçerilerle bostancıların arasında ilerliyordu. Ardından yine atıyla Harem Ağalarının başı olan zenci Kızlar Ağası onları takip ediyordu. Onun arkasından zenci Saray Haznedarı ve Sultan ve diğerleri geçip camiye girdikleri zaman kadınların orada toplanıp itina ile hazırladıkları tatlıları getirdiklerine tanıklık ettim. Bana bunun bir gelenek olduğunu ve Sultan'ın her cuma gittiği caminin din adamlarına hediye edilmek üzere hazırlandığını anlattılar.” (94-)

Sultan ve maiyetindekilerin cuma namazını kılmak üzere saraydan çıkıp camiye gelişlerini izlemeye karar veren Miranda; bu merasim şeklinde gerçekleşen Cuma namazı alayına ayrı bir dikkat kesilerek, kıyafetlerden ve özellikle de I. Abdülhamit'in kavuğunu süsleyen görkemli ve ince bir zevkin ürünü olan elmas iğnenin gösterişinden büyülediğinden söz eder. Yeniçerilerin askeri düzenini ve disiplinini alkışlarken, üst düzey görevliler olarak halkın saygısını ve teveccühünü kazanan zenci Harem ağalarının varlığını da özellikle vurgulamıştır.

İSTANBUL'DA SOSYO-EKONOMİK HAYAT

Günlük ve anılarda Kapalı Çarşı, Esir Pazarı ve kahvehaneler payitahtın ticari ve günlük yaşamının en yoğun olduğu bölgeleridir. “Kapalı Çarşı”; “bünyesinde her türlü malın bulunması” anlamında zengin çeşitlilik gösteren bir ticaret merkezidir:

Kapalı Çarşı

Miranda, son derece etkilendiği bu atmosferi şöyle betimler: “*Bedesten ya da pazar denilen çeşitli dükkânların bulunduğu, üzeri kubbeli tavanlarla örtülü, her türlü malın satıldığı, her malın yerinin belli olduğu ve aynı malı satan dükkânların bir arada bulunduğu sokakları gezdik. Ne kalabalık bir yer! Gümüşçüler ve kuyumcular kadınlarla dolu!*”

Esir Pazarı

Miranda'nın günlüğüne göre Esir Pazarı'na Müslüman olmayanların girmesine izin verilmemektedir.

“*Daha sonra köle ve cariyelerin satıldığı esir pazarına gittik. Gavur olduğum için girmeme izin vermediler. Bu Pazar geniş bir han içerisinde ve burada yaklaşık bir milyon insan var. Hanın kapısına oturup alınan esirlerin çıkışını izlemeye koyuldum. Genç kızların üzerlerinde oldukça işlemeli ama eski olduğu göze çarpan giysiler içinde sahipleri tarafından götürülüşlerini gördüm. Genç kızların kaderlerine razı olmuş bir halleri vardı. Ancak yaşı ileri olanlar ağlıyorlardı. Benim niyetim Çerkez kızlarının güzelliğini görmektir. Çünkü çok sayıda Çerkez/Gürcü güzeli sahibini bulmayı bekliyordu. Ama hiçbirini göremedim. Gavurların değil, satın alması, görmesi bile yasak.*” (87) şeklindeki ifadelerle dönemin sosyo-kültürel hayatının ayrıntılarına sıklıkla değinmektedir.

Kahvehane Tasviri

“*Sonra esir pazarına yakın bir yerde bulunan ve frenk kölelerin geldiği meşhur bir Türk*

kahvehanesine gittik. Burada bize şerbet ve adam başı bir nargile ikram ettiler. Ortada sürekli suların aktığı mermer bir havuz ve çevresi, oraya gelenlerin oturup kahve, nargile içmesi için sedirlerle çevrili. Hizmet ise dakik ve temiz..." (87) tespitleriyle özel dikkatini etrafta yoğunlaştırmaktadır.

GENERAL MİRANDA'NIN DİĞER ZİYARETLERİ

Topkapı Sarayı

Topkapı Sarayı'nda Darphanenin bulunduğu birinci avluyu gezdikten sonra ikinci avluya ulaşabilen Miranda:

"Padişahın sarayını görmeye gittik. Kapıda bekleyen Türk, on para alarak içeri girmemize izin verdi. Böylece ilk avludan girdik. İkinci avluya girince nöbetçi yeniçerilerle karşılaştık ve bize giremeyeceğimizi söylediler. Ancak nöbetçi koğuşuna girmemize izin verdiler. Buradan ikinci avluyu biraz görebildik. Aynı zamanda Darphaneyi görme şansını elde ettim. Burada benzer yöntemlerle gümüş para bastıklarına tanıklık ettim. Sarayın dış kapısı demir kaplama olup küçük bir kemer üzerine oturtulmuş mermerden iki sütunla Türk mimarisinin güzelliğini yansıtıyordu." (82) şeklindeki gözlem ve izlenimlerini dile getirir.

Kaptan Paşa Köşkü

Miranda, bu estetik mekanı;

"Burada çizimleri ve ayakkabıları kapıda çıkarmak gerekiyor. Türkler evlerinde de kullandıkları kaliteli malzemeden yapılmış hasırlarını bu tip yerlerde kullandıklarından kirlenmesine izin vermemek için böyle bir yol izliyorlar. Büyük salon oldukça geniş olup, deniz gören daireler ise oldukça zevkli döşenmiş. Bu dairelerden birinin ortasında mermerden yapılmış havuz yazın etrafı serinletirken seyredenlere ise zevkli dakikalar yaşıtıyordu. Sütunların üst bölümündeki fresklerde İspanyolların Cezayir'e yaptıkları saldırı ve bunun sonucunda kazandıkları zafer resmedilmiş. Evin tertemiz, vakur ve rahatlatıcı bir havası var." () betimleyerek anlatımlarını sürdürür:

"Çiftlik semtindeki ziyaret ettiğimiz Kaptan Paşa'nın ikinci evinin iç döşemesinin zenginliği, zenginliği, rahatlığı ve temiz görüntüsüyle burada yaşayan insanların mimari ve yaşam tarzı anlamında Avrupa'dan ne kadar farklı olduğu konusunda bize fikir veriyor."

Bebek Köşkü

"...bir bostancı anahtarlarını getirdi ve büyük yakınlık göstererek bizlere köşkün her tarafını gezdirdi. Mimari zevk İran ya da Çin etkisinde ve büyük itinayla, özenle Türk tarzında ortaya konmuş. Avlunun ortasında su oyunları yapan bir şadırvan bulunuyor, etrafını çevreleyen son derece güzel ağaçlar gölge sağlıyor, tuvaletler de binanın hemen yanı başında ve Türk adetleri gereğince tertemiz tutuluyor; bunların tümü Türklerin zekasının ürünü.

Binanın tamamı gayet hoş ve zevkle inşa edilmiş. Bekçiye bir kuruş verdik, öyle memnun oldu ki anlatamam." (139)

Galata Kulesi

"Galata Kulesi'ne gittim. Oldukça hakim bir noktaya inşa edilmiş, şehir, mahalleler,

liman, tersane vs çok güzel görünüyor. O kadar güzel bir manzarası var ve etrafı dürbünle seyrederek öyle çok eğlendim ki, anlatamam". (88)

Yerebatan Sarayı

"... Hipodrom yakınlarında bulunan ve Büyük Sarnıç olarak adlandırdıkları yere gittim. Burası Cordoba Camii'ne benzer tarzda, tavanı birçok sütun üzerinde duran bir yer altı mekanı. Söylenene bakılırsa sütun sayısı 1002, bazı sütunların ikisi ya da üçü üst üste duruyor." (110)

Mevlevihane

"Sağı solu inceledim ve saat ikide Türk dervişlerinin semasını görmeye gittim. Dergahları İsveç Sarayı'nın yakınlarında ve kendi öğretilerini kabul etsinler diye her isteyen dergahlarına alıyolar. Bunlara "tourneurs" (dönenler) deniyor. Ritüelleri dergahlarının içinden dönmekten ibaret. Kollarını açarak ya da çapraz vaziyette ağır ağır ilerleyerek ve koro halinde söylenen ve çalınan alaturka bir müziğe uyarak sol ayaklarının üzerinde hızla dönüyorlar. Sol ayaklarının tabanına bir deri parçası yapıştırıyorlar, gerçekten nasıl olup da bu kadar uzun süre (yarım saate yakın) durmadan dönebildiklerini anlayamıyorum. Yaklaşık olarak bir saat geçip gösteri sona erdiğinde benim başım da dönmeye başlamıştı." (104)

Yuşa Tepesi ve Türbesi

"... Bahçeyi geçerek dağa tırmanmaya başladık. Bu kısım oldukça dik olduğundan tırmanış biraz yorucu oldu. Diğer kürekçi de sandalı iki mil aşağıda bulunan Hünkar İskelesi'ne götürmesini söyledik. Türkçe adı "Yuşa Dağı" olan bu dağın zirvesine varıldığında, tırmanmak için sarf edilen emeğin boşa gitmediği anlaşıyor. Boğazın manzaralarının en güzeli ve en geniş burada, hem Akdeniz hem de Karadeniz aynı anda görülebiliyor. Burada, içinde birkaç derviş bulunan küçük bir cami var. Dervişler büyük nezaket gösterdiler, üzerine oturmam için bir de hasır ve dallarından henüz koparılmış güzel bir sepet üzüm ile incir verdiler. Ben ve iki rehberim kahvaltımızı bunlarla ettik üzerine içtiğimiz kahve de gayet iyi geldi.

Bundan sonra bize "Devin Mezarını (Hz. Yuşa)" gösterdiler. Mezarın etrafı duvarla ve ağaçlarla çevrili. Ağaçların üzerinde çaputlar gördüm, bunlar olağandışı boyuttaki bu azizin her gün gerçekleştirdiği mucizeler için bağlanıyor. Mezara bakılırsa bu azizin boyu kırk ayağı buluyormuş" (130)

Din Adamının Evini Ziyaret

Bir başka anlatımı ziyaret ettikleri semtin müftüsünün evi üzerinedir:

"Müftü'nün Sarayı oldukça modern döşenmişti. Arabası ise üstündeki yeşil tente dışında diğer arabalardan farklı değildi. Mutfağı ise herhangi bir ev gibi sadeydi."

Hayvanat Bahçesi

Günlükte yer alan "Yırtıcı Hayvanlar Evi" ya da "Hayvanat Bahçesi" diye adlandırılan bu mekân, eski bir yeraltı Yunan Kilisesinin içine yerleştirilmiş farklı türlerde birçok vahşi hayvanın tutulduğu bir yerdir:

"Yeraltında çok karanlık ve kötü inşa edilmiş, demir parmaklıklarla çevrili yırtıcı

hayvanlar barınağını ziyaret ettim. Bir meşale yardımıyla orada bulunan dört ayaklı hayvanları görebildim. İçlerinde en güzeli bir aslandı. Zincirle bağlı olmayan vahşi bir kaplan bize saldırmak için hamle yaptı. Merakım neredeyse bana pahalıya mal olacaktı. Sansarlar çeşitli türde kediler, tilkiler, ayılar, kurtlar görülmeye değerdı. Burası oldukça karanlık ve bakımsız bir yer olarak dikkat çekiyordu. 10 para ödediğimiz hayvanlar evinin eski bir Yunan Kilisesi olduğunu duyduk.” (85)

Türk Kadını

Bir başka dikkat unsurunu da, Miranda'nın Türk kadınına yönelik gözlem ve izlenimlerinden öğreniyoruz:

“Türk kadınlarının güzelliği meşhurdur...Boğaz'dan sandalla geçiyorduk. Yalıların ilk katlarında erkekler yemek yiyorlardı. Geçerken bizi selamlamayı ihmal etmeyen kibar adamlardı. Ama bizim asıl ilğimizi çeken şey, yalıların üst kat pencerelerinden bize bakan Türk hanımları idi. Kendilerine dikkatle bakınca hafifçe tebessüm ediyor, ne kaçıyor ne başlarını çeviriyorlardı. Yüzleri de açıktı. Halbuki sokakta yaşmaksız, yüzü açık kadın görmek mümkün değildir.”

“... Genellikle harem kısmının yer aldığı üst katlarda bulunan kadınların da pencerelerinden bakmalarıydı. Camların birçoğunun önündeki kafesler açıktı ve kimse onları göremeyeceğinden hanımlar merakımız karşısında gülümseyerek, bize onları peçesiz görme imkanı verdiler. Türkiye'ye geldiğim günden bu yana en çok peçesiz kadını bugün gördüm (Türk kadınlarından bahsediyorum). Bazıları çok güzeldi...” (140)

Çamlıca'da mesire yerlerinde rastladığı kadınlarla ilgili olarak da şunları söyler:

“... ağaçların gölgesi altında ve serinlikte geçirmek üzere öküz arabalarıyla gelen birçok kadına rastladık. Bazılarının peçesi açıktı ve oldukça güzel görünüyordı.”. (112)

Değınmelerle sunduğumuz bütün bu verilerin ışığı altında Miranda'nın günlüğü oldukça büyük bir öneme sahiptir. Miranda'nın kişiliğini oluşturan; ‘gözlemci seyyahlığa olan tutkusu, yorulmaz okuyucu kimliği, müziğe ve güzel sanatlara olan ilgisi, çalışkanlığı, düşünce yapısının berraklığı ve dili kullanımdaki isabetli tutumu...’ (22) gibi özelliklerle birlikte düşünüldüğünde bu önem, daha da belirginleşmektedir.

Miranda'nın, “İstanbul'da yaptığı ilk faaliyetler, ticarî ve askerî bilgi toplamak için gerçekleştirdiği turistik yerlere ziyaretler, diplomatlarla yaptığı görüşmeler ve şehirdeki sosyal hayata ilişkin oldukça ilginç gözlemlerdir. Askerî bilgiler olarak değerlendirilebilecek bu gözlemlerin, oldukça iyi planlanmış ve etkili bir şekilde uygulanmış olduğunu kabul etmek yanlış olmaz.” (41) şeklinde değerlendirilen bu seyahatin amaçları arasında gizli sebepler bulunup-bulunmadığı çok net olmamakla birlikte, dilimize de kazandırılan ‘Türkiye’ bölümü; öncelikle, Latin Amerikalı bir komutanın ilk kez XVIII. yüzyılda Osmanlı toplumunu merak edip incelemeler yapmak üzere bu topraklara gelmesi, XVIII. yüzyılda İstanbul'un toplumsal ve kültürel yönü hakkında yapılan çalışmalara ışık tutmuş olması bakımından oldukça değerlidir.⁵

⁵ Miranda'nın Osmanlı topraklarına neden geldiği hâlâ çözülememiş bir muammadır. Araştırmacıların önemli bir kısmı generalin Osmanlı İmparatorluğu hakkında istihbarat toplamak üzere özellikle bu rotayı tercih ettiği kanaatindedir. Generalin bu bilgileri daha sonra gittiği Rus Çariçesi II. Katerina'ya sunmak üzere topladığı tahmin ediliyor.

Miranda'yı, 'Latin Amerika bağımsızlık süreçlerinin önderi' diye tanımlayan Mehmet Necati Kutlu, bu yazıları üç grupta ele almak gerektiğini:

- Ülkenin sosyal ve kültürel hayatıyla ilgili yazıları
- Ülkenin ekonomisi hakkında elde edilen veriler ve yorumlarla

ilgili yazıları

- Ülkenin ordusu, silahları ve savunma gücüyle ilgili yazıları...

(34) şeklinde bir tasnifle değerlendirirken, seyahatnamenin 'İstanbul'a dair' külliyat içinde dikkat çekici olduğuna da işaret eder.

⁶ Ankara Üniversitesi Tandoğan Yerleşkesi, LAMER Bahçesinde Miranda'nın heykeli

<https://www.sabah.com.tr/yazarlar/erhan-afyoncu/2017/10/08/venezuelali-general-231-yil-once-turkiyeyi-ziyaret-etti>

⁶ 13 Ekim 2016'da açılışı yapılmıştır. (LAMER Bahçesi, Ankara Üniversitesi Tandoğan Yerleşkesi, İncitaşı Sokak, Beşevler-Ankara)

<http://bultenler.ankara.edu.tr/dergiler/45/1075/sayi1075.pdf>

Sonuç olarak;

Venezuela Cumhuriyeti'nin kurucu atalarından olan General Miranda, Türkiye'ye 1786 yılında gelmiş, günlük ve anılarında I. Abdülhamid döneminin İzmir ve özellikle ve 18. yüzyılın İstanbul'unu anlatmıştır. Anılarında Sultan'ı, saray kültürünü, payitaht İstanbul'un topografya, demografi, sosyo-kültürel hayat, ticarî ve askerî varlık ile şehir ve imar dinamiklerini, ağırlıklı olarak yabancı diplomatların yaşantısını akıcı bir dille, yorum ve analizler eşliğinde anlatan Miranda'nın anıları oldukça ilginçtir. Miranda'nın tanıklık ettiği ve incelemelerde bulunduğu 4 yıllık doğu seyahatinin 3 ayı yoğun bir şekilde Osmanlı toprakları, özellikle de İstanbul'da geçmiştir. 18. Yüzyılın ikinci yarısını (1786) içeren bu süreçte İstanbul'un nüfusu 1 milyon, Moskova'nınki is 250.000 olarak verilmiştir. (50)

Yer yer insan hikâyeleriyle edebî nitelikler kazanan bu günlükte, onun dönemin Osmanlı ordusu, silahları ve savunma gücüne ilişkin kaleme aldıkları da önemli bir veri kaynağı olarak değerlendirilebilir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Miranda'nın Latin Amerika'nın bağımsızlığı için destek arayışında olduğu yerlerden biri olabileceği ihtimali mantıklı görünmektedir. Miranda, Babıali'den herhangi bir yöneticiyle görüştüğüne ve Osmanlı Hükümeti'yle temasa geçmeye çalıştığına dair herhangi bir işaret bulunmamaktadır. Buradan hareketle Miranda'nın Osmanlı İmparatorluğu'na gelişinin sebebi İmparatorluğun sosyo-politik sistemini, ekonomisini ve askeri yapılanmasını yakından görmek ve incelemek için ziyaret etmiş olma ihtimali kuvvetlenmektedir. (51)

Bu bağlamda eseri dilimize güncelleyerek kazandıran Mehmet Necati Kutlu'nun, Miranda'nın *Colembeia* adını taşıyan geniş arşivinden yaptığı çalışmalar, Osmanlı-Latin Amerika ilişkileri tarihine ışık tutucu yönleri kadar, tarihimizin bir dönemini aydınlatıcı niteliği ile de son derece değerlidir.

SEÇİLMİŞ KAYNAKÇA

- Carım, Fuat (1965), Venezuellalı Miranda'nın Türkiye'ye Dair Hatıratı, Berksoy Kitabevi
- Kutlu, M. Necati, (2015), Venezuelalı General Francisco de Miranda'nın Türkiye Günlüğü, (Hazırlayan ve Çeviren: Mehmet Necati Kutlu), Cümle Yayınları, Ankara, 160 s.
- (2005), "Francisco de Miranda'nın Seyahatnamesi 'Colombeia'da Türkiye ve Türkler", Bahçeşehir Üniversitesi I. Uluslararası Tarih Sempozyumu: 'Dünyada Türk İmajı', (13-14 Mayıs 2004), Dünyada Türk İmgesi, Kitap Yayınevi, İstanbul
- (2004), Miranda, Francisco de, Venezuelalı

General Miranda'nın Türkiye Anıları, (Çeviren) Türkiye'deki Venezuela Bolivar Cumhuriyeti Büyükelçiliği Yayınları, Ankara

(2007), Reflexiones sobre el viaje de Francisco de

Miranda al Imperio Otomano, Ankara Üniversitesi (Türkiye) / (Reflections about Francisco de Miranda's travel to the Ottoman Empire) Espacio, Tiempo y Forma, Serie IV, Historia Moderna, t. 20, págs. 171-186 / © UNED. Espacio, Tiempo y Forma Serie IV, Historia Moderna, t. 20

file:///C:/Users/user/Downloads/1596-4446-1-PB%20(1).pdf

- Toledo, Hale , (tarihsiz), “Venezuelalı General Francisco de Miranda'nın 1786 Yılında Osmanlı Başkenti İstanbul'a Gelişi ve İzlenimleri”

/http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/TOLEDO-Hale-pdf

https://en.wikipedia.org/wiki/Francisco_de_Miranda

http://latinamericanhistory.about.com/od/latinamericaindependence/a/09fmiranda.htm

http://www.latinamerikainfo.com/haber-yazi-makale/Venezuela-gezi.html

https://tr.wikipedia.org/wiki/Karavel

https://www.sabah.com.tr/yazarlar/erhan-afyoncu/2017/10/08/venezuelali-general-231-yil-once-turkiyeyi-ziyaret-etti